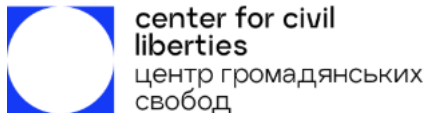

Відповідність національних механізмів забезпечення прав людини (стандартам) *acquis* ЄС у сфері захисту прав дитини

Авторка: Тамара Бугаєць, магістерка міжнародного права LL.M, адвокатка, експертка у сфері захисту прав та інтересів дитини ГО «ВГЦ «Волонтер»

Текст станом на серпень 2025 року

Це дослідження підготовлене у межах проекту «Правосуддя для жертв війни та покращення дотримання основоположних прав в Україні», що реалізується за підтримки Європейського Союзу. Усі думки, погляди та пропозиції, викладені в цьому дослідженні, належать виключно автору(-ці) та відображають думки, погляди та пропозиції автора(-ки) та ГО «Центр громадянських свобод». Це дослідження жодним чином не відображає позиції чи політики Європейського Союзу.

Автор і видавець: Громадська організація «Центр громадянських свобод»

Мови видання: українська

Посилання на сайт: <https://ccl.org.ua>

E-mail: office@ccl.org.ua

Використання опублікованих матеріалів дозволяється за умови обов'язкового посилання на джерело інформації.

Рекомендоване цитування: Бугаєць Т. Відповідність національних механізмів забезпечення прав людини (стандартам) *acquis* ЄС у сфері захисту прав дитини. Центр громадянських свобод, 2026. 25 с. URL: <https://eurointegration.ccl.org.ua/>

Зміст

I. Вступ.....	3
II. Національні механізми.....	5
Дотримання прав дитини будь-якого процесуального статусу в кримінальних провадженнях.....	5
Дотримання прав дитини в цивільних, адміністративних та сімейних справах.....	6
Надання підтримки дитині, яка розлучена з сім'єю та потребує додаткового захисту	7
Захист дитини від сексуального насильства (у тому числі в Інтернеті), захист від сексуальної експлуатації та дитячої порнографії.....	8
Запобігання та протидія торгівлі людьми (у тому числі щодо дитини)	9
Запобігання та протидія домашньому насильству щодо дитини	9
III. Механізми acquis ЄС	11
Дотримання прав дитини будь-якого процесуального статусу в кримінальних провадженнях.....	11
Дотримання прав дитини в цивільних, адміністративних та сімейних справах.....	12
Надання підтримки дитині, яка розлучена з сім'єю та потребує додаткового захисту	13
Захист дитини від сексуального насильства (у тому числі в Інтернеті), захист від сексуальної експлуатації та дитячої порнографії.....	14
Запобігання та протидія торгівлі людьми (у тому числі щодо дитини)	15
Запобігання та протидія домашньому насильству щодо дитини	16
IV. Висновки та рекомендації.....	18

I. Вступ

1. 7 лютого 2025 року Україна презентувала дорожню карту за сферою “Верховенство права”¹, в якій один з блоків “Основоположні права” включає в себе напрямок “Права дитини”, що робить захист прав дитини важливою складовою для України на шляху до вступу до Європейського Союзу (надалі - ЄС), адже дотримання прав дитини має величезне значення для майбутнього членства будь-якої країни.

2. Проходження цього етапу вимагає від України привести своє національне законодавство відповідно до міжнародних та європейських конвенцій, директив Європейського Парламенту та Ради (ЄС), резолюцій Європейського Парламенту, регламентів Ради (ЄС) у сфері захисту прав дитини.

3. За роки незалежності Україна ратифікувала важливі конвенції у сфері захисту прав дитини, як от: Європейська конвенція з прав людини², Конвенція про права дитини³, Конвенцію Ради Європи про здійснення прав дітей⁴, Європейська конвенція про контакт з дітьми⁵, Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства⁶, Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми⁷, Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами⁸ тощо. Враховуючи конвенційні зобов’язання, поступово, Україна приводить національне законодавство відповідно до конвенційних норм. Цей процес досі триває.

4. Обравши євроінтеграційний курс, Україна взяла на себе зобов’язання вжити заходів щодо приведення національного законодавства у відповідність до законодавства ЄС у сфері захисту прав дитини.

5. В цьому аспекті важливою є реалізація пілотних проєктів, які стосуються правосуддя, дружнього до дитини. Серед ключових варто виділити: пілотний проєкт щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги⁹,

¹ Дорожня карта за сферою “Верховенство права”, 7 лютого 2025 року. Електронний ресурс: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Projekt_Dorozhnya_karta_Verhovenstvo_prava.pdf

² Європейська конвенція з прав людини. Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

³ Конвенція про права дитини. Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

⁴ Конвенцію Ради Європи про здійснення прав дітей. Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text

⁵ Європейська конвенція про контакт з дітьми. Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659#Text

⁶ Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

⁷ Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми. Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text

⁸ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Електронний ресурс: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

⁹ Наказ “Про затвердження Порядку ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, Порядку проведення конкурсу з відбору психологів, які можуть залучатися до кримінальних проваджень за участю малолітніх,

пілотний проєкт щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус)¹⁰ “пілотний проєкт «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення»¹¹, запровадження спеціалізації суддів у справах сім’ї та дітей¹², пілотний проєкт щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність¹³.

6. Так само у 2018 році Кабінетом Міністрів України було схвалено Національну стратегію реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року¹⁴ та у 2024 році було схвалено Національну стратегію захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року та затверджено операційний план заходів з її реалізації у 2025–2028 роках¹⁵.

7. Водночас дотримання прав дитини та забезпечення її найкращих інтересів вимагає від держави не тільки привести національне законодавство у відповідність до міжнародних стандартів та законодавства ЄС, важливо побудувати систему захисту прав дитини, створити відповідні інституції та провести навчання дотичних фахівців.

8. Цей Policy paper першочергово стосується аналізу законодавства ЄС щодо дотримання прав дитини будь-якого процесуального статусу у кримінальних провадженнях, в цивільних, адміністративних та сімейних справах, надання підтримки дитині, яка розлучена з сім’єю та потребує додаткового захисту, захист дитини від сексуального насильства (у тому числі в Інтернеті), сексуальної експлуатації та дитячої порнографії, запобігання та протидія торгівлі людьми (у тому числі щодо дитини) та домашньому насильству та національного законодавства щодо цих питань з метою надання рекомендацій щодо покращення національного законодавства відповідно до законодавства ЄС, що сприятиме євроінтеграційному процесу, який триває.

9. Так само висновки та рекомендації Policy paper можуть бути враховані під час впровадження зазначених пілотних проєктів та Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року та операційного плану.

неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги”. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-23#Text>.

¹⁰ Наказ “Про затвердження Порядку реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус)”. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1151-24#Text>.

¹¹ Наказ “Про реалізацію пілотного проєкту “Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення”. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1116-24#Text>.

¹² Пілотний проєкт щодо запровадження спеціалізації суддів у справах сім’ї та дітей. Електронний ресурс: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1710562/>.

¹³ Наказ “Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність”. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>.

¹⁴ Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>.

¹⁵ Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року та затверджено операційний план заходів з її реалізації у 2025–2028 роках. Режим доступу: https://minjust.gov.ua/news/ministry/uryad-shvaliv-natsionalnu-strategiyu-zahistu-prav-ditini-u-sferi-yustitsii-do-2028-roku-osnovni-tsili-ta-zavdannya?fbclid=IwY2xjawLlqI5leHRuA2FibQlxMABicmlkETfMvYjBXRkhhmWFB0U01CT21hAR5UPCTW8bWhUrqbjwDMMVYoSyPZ6rjrcikiOb4AQ3oatDD9XOloLchX5Ojrlg_aem_ozpSl-cs4PStPK_EZScHw

II. Національні механізми

Дотримання прав дитини будь-якого процесуального статусу в кримінальних провадженнях

10. Дитина, яка має статус потерпілої або свідка має певні обмеження щодо доступу до правосуддя. Хоча ці категорії дітей у цілому і мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу¹⁶, що включає в себе надання безоплатного адвоката, водночас Кримінальний процесуальний кодекс України¹⁷ (надалі - КПК України) не передбачає обов'язкової участі адвоката для такої категорії дітей. Відсутність належного юридичного супроводу унеможливорює ефективно користуватися своїми процесуальними правами в рамках кримінального провадження та ускладнює реалізацію ефективної участі дитини в рамках кримінального провадження.

11. Досліджуючи права потерпілих дітей в рамках кримінального провадження, важливо сказати що вони користуються певними гарантіями, як от:

- закритий судовий процес (ст. 27 КПК України),
- участь законного представника, залучення психолога та за необхідності лікаря до слідчих (розшукових) дій за участі дитини (ст. 227 КПК України),
- проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції (ст. 232 КПК України).

12. Водночас КПК України все ще містить можливість альтернативи щодо залучення педагога до участі у слідчій (розшуковій) дії за участі дитини, який на практиці виконує формальну роль та не діє в найкращих інтересах дитини.

13. Проблемними питанням щодо захисту потерпілих дітей в рамках кримінального провадження є:

- відсутність норми, яка б передбачала проведення аудіовізуальних допитів потерпілої дитини в обов'язковому порядку та визначення таких допитів, як доказу у справі;
- відсутність інституту спеціального представника у справах постраждалих дітей, якщо носії батьківської відповідальності позбавлені права представляти постраждалу дитину в результаті конфлікту інтересів між нею та постраждалою дитиною або якщо постраждала дитина перебуває без супроводу або розлучена із сім'єю;
- відсутність проведення індивідуальної оцінки потерпілої дитини для визначення конкретних потреб у захисті в рамках кримінального провадження.

14. Щодо дітей у конфлікті з законом, хоча вони й мають право на обов'язкову участь адвоката, це право забезпечено для дітей, які мають статус підозрюваної або обвинуваченої особи (ст. 52 КПК України). Водночас з моменту затримання неповнолітньої дитини у розумінні ст. 209 КПК України, дитина ще не набуває статусу підозрюваної особи,

¹⁶ Закон України "Про безоплатну правничу допомогу". Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.

¹⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

тому фактично вона не забезпечується безоплатним адвокатом, що порушує її право на захист.

15. Національним законодавством не передбачено проведення індивідуальної оцінки дитини у конфлікті з законом, що забезпечує врахування особливих потреб дитини щодо захисту, освіти, навчання та соціальної інтеграції. Так само, національним законодавством не передбачено проведення медичного огляду дитини, яка позбавлена волі з метою оцінки загального психічного та фізичного стану, щоб надалі враховувати результати медичного обстеження при визначенні здатності дитини до допиту, проведення інших слідчих (розшукових) дій. Так само законодавством не передбачено з'ясування думки дитини, щодо того, кого вона бажає мати в якості законного представника, ба більше, обирати законного представника самостійно.

16. У цілому, право дитини у конфлікті з законом на ефективну участь повною мірою не реалізовано, оскільки відсутні норми, які б зобов'язували уповноважених фахівців реалізовувати право дитини на інформацію про права та гарантії, які має дитина у конфлікті з законом в рамках кримінального провадження.

17. Так само варто зазначити, що Кодекс України про адміністративні правопорушення (надалі - КУпАП) у цілому є морально застарілим та не враховує прав та інтереси як дітей, які постраждали від адміністративних правопорушень, так і дітей, які їх скоїли. Це питання є досить важливим, враховуючи те, що Європейський суд щодо захисту прав дитини дотримується тієї позиції, що справи про адміністративні правопорушення привносяться до кримінальних проваджень.

Дотримання прав дитини в цивільних, адміністративних та сімейних справах

18. Хоча гарантовано, що всі діти є суб'єктами права на безоплатну вторинну правничу допомогу, що включає в себе надання безоплатного адвоката, фактично діти до 14 років не мають можливості звернутися самостійно до центрів надання безоплатної вторинної правничої допомоги коли вони мають контакт із системою правосуддя у цивільних або адміністративних провадженнях. Так само ані Цивільний процесуальний кодекс України¹⁸ (надалі - ЦПК України), ані Кодекс адміністративного судочинства України¹⁹ (надалі - КАСУ) не містять норм щодо "автоматичного" залучення безоплатного адвоката, коли дитина є учасником цивільного або адміністративного провадження.

19. ЦПК України та КАСУ не містять норм щодо заслуховування дитини з урахуванням дружньої обстановки, віку та зрілості дитини, поваги до дитини, найкращих інтересів дитини, уникнення стресу. Законодавством не передбачено залучення кваліфікованого фахівця під час з'ясування думки дитини, особливо у справах, де є домашнє насильство, що дозволить мінімізувати шкоду для дитини.

20. ЦПК України містить норму, що дитина має отримати інформацію про судовий розгляд через представника чи законного представника водночас законодавство

¹⁸ Цивільний процесуальний кодекс України. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

¹⁹ Кодекс адміністративного судочинства. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

не містить норми, що дитина має бути проінформована про кожен етап процедури контакту із системою правосуддя у цивільних та адміністративних провадженнях.

21. Так само, в Україні створено систему соціального захисту дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах, однак, вона не включає в себе надання підтримки дитині під час її контакту з системою правосуддя.

22. Відсутність сімейних судів або спеціалізації суддів у справах дітей та сім'ї ускладнює розгляд цивільних проваджень з урахуванням стандартів правосуддя, дружнього до дитини. Водночас варто зазначити, що у деяких судах сімейна спеціалізація суддів запроваджена рішенням зборів суду. Так само стартував пілотний проєкт щодо запровадження спеціалізації суддів у справах сім'ї та дітей. Водночас питання потребує вирішення на центральному рівні.

23. В Україні не створено службу досудової медіації, водночас діють норми, які надають можливість проводити медіацію особам на добровільних засадах. Так само в Україні діє Реєстр медіаторів²⁰ та доступ до медіації можливий за зверненням до бюро правничої допомоги чи місцевого центру з надання безоплатної вторинної правничої допомоги за адресою місця проживання чи перебування. Проблемним є питання примусового виконання медіаційної угоди. Відповідно до національного законодавства, медіаційна угода не підлягає примусовому виконанню. У разі невиконання медіаційної угоди, особа має звернутися до суду знову. Так само у разі укладання медіаційної угоди не зупиняються строки позовної давності.

24. В контексті забезпечення права дитини на сім'ю важливо приділити окрему увагу питанню батьківської відповідальності щодо дитини. В Україні діє адміністративний порядок встановлення опіки та піклування щодо дитини, а саме відповідно до рішення органу опіки та піклування, фактично, органу місцевого самоврядування. Встановлення опіки та піклування щодо дитини на підставі рішення суду є гарантією захисту прав та інтересів дитини враховує можливість для дитини висловити свою думку щодо призначення опікуна або піклувальника під час розгляду цього питання судом. Так само варто враховувати, що у країнах ЄС питання встановлення батьківської відповідальності встановлюється на підставі рішення суду, що передбачає визнання та виконання таких рішень судів без додаткового спеціального провадження. Виконання рішення органу опіки та піклування щодо батьківської відповідальності в країнах ЄС може мати свої складнощі, тому є потреба у внесенні змін до законодавства та закріпити таку функцію за судом. Водночас відповідні зміни передбачають не тільки зміни до національного законодавства, а так само додаткове навантаження на суддів першої інстанції.

Надання підтримки дитині, яка розлучена з сім'єю та потребує додаткового захисту

25. Дитина, розлучена з сім'єю, яка прибула до України має право на гарантії щодо свого захисту, звернутися із заявою про тимчасовий захист, що передбачено Законом України "Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту"²¹.

²⁰ Реєстр медіаторів. Електронний ресурс: <https://namu.com.ua/ua/members/>

²¹ Закон України "Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту". Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>

Зокрема, законом передбачено ряд гарантій для дитини, яка подає заяву про тимчасовий захист: вона має право висловлювати свою думку, їй забезпечується право на соціальний захист, навчання, безоплатного адвоката. Водночас законодавство не містить норм, що стосуються спеціальної підготовки фахівців, які працюють з дітьми, які потребують тимчасового захисту. Крім цього, законодавство не містить положень, що при прийнятті рішень мають враховувати найкращі інтереси дитини, які враховують такі фактори як:

- a) можливість возз'єднання сім'ї;
- b) благополуччя та соціальний розвиток дитини;
- c) міркування щодо безпеки, зокрема, якщо існує ризик того, що дитина стане жертвою торгівлі людьми;
- d) приділення уваги поглядам дитини відповідно до віку та зрілості.

Захист дитини від сексуального насильства (у тому числі в Інтернеті), захист від сексуальної експлуатації та дитячої порнографії

26. Кримінальним кодексом України²² (надалі - КК) криміналізовані наступні протиправні дії сексуального характеру щодо дитини: ст. 153 - Сексуальне насильство; ст. 154 - Примушування до вступу в статевий зв'язок; ст. 155 - Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку; ст. 156 - Розбещення неповнолітніх; 156-1 - Домагання дитини для сексуальних цілей; ст. 301-2 - Проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи; ст. 302 - Створення або утримання місць розпусти та звідництво, ст. 303 - Сутенерство або втягнення особи у заняття проституцією. Визначено вік згоди на вступ у статеві стосунки - 16 років. Так само не криміналізовані сексуальні стосунки між дітьми, якщо вони відбуваються за взаємною згодою. Дитина не підлягає кримінальній відповідальності за виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення дитячої порнографії, якщо такі дії вчинені без мети збуту чи розповсюдження. Національне законодавство містить такі поняття, як: "добровільність згоди на вступ у статеві стосунки" (примітка до ст. 152 КК України), "дитяча порнографія" (примітка до ст. 156-1 КК України), "одержання доступу до дитячої порнографії" (примітка до ст. 301-1 КК України), "видовищний захід сексуального характеру" (примітка до ст. 301-2 КК України), "сутенерство" (примітка до ст. 303 КК України), водночас поняття - "дитяча проституція" та "порнографічна діяльність" - відсутні. Так само проблемним є питання, що дітей у віці 16-18 років притягують до адміністративної відповідальності за зайняття проституцією, тобто дітей ідентифікують, як порушників, а не як постраждалих, що унеможливорює надання їм належного захисту та підтримки.

27. Щодо захисту дітей від шкідливого контенту сексуального характеру, то Закон України "Про цифровий контент та цифрові послуги"²³ не містить жодної норми, яка захищала б права та інтереси дитини. Українським законодавством не визначено, як провайдери мають блокувати та видаляти сайти, які містять контент сексуального насильства щодо дитини. Яким чином державні органи здійснюють контроль за цим процесом. У цілому, на національному рівні відсутній орган виконавчої влади,

²² Кримінальний кодекс України. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

²³ Закон України "Про цифровий контент та цифрові послуги". Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text>

відповідальний за формування та реалізацію державної політики у сфері забезпечення цифрової безпеки дітей.

Запобігання та протидія торгівлі людьми (у тому числі щодо дитини)

28. Законом України “Про протидію торгівлі людьми”²⁴ закріплено, що дитині, яка постраждала від торгівлі людьми надається допомога, здійснюється оцінка обставин, приймається план першочергових заходів допомоги. Відповідно до Постанови КМУ № 585 “Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах”²⁵ щодо дітей, які постраждали від торгівлі людьми проводиться оцінювання потреб дитини та її родини²⁶ у наданні соціальних послуг, проводиться оцінка рівня безпеки дитини²⁷. Дитина, яка постраждала від торгівлі дітьми має право на безоплатного адвоката²⁸. Водночас не закріплений механізм щодо надання такій дитині доступу до освіти. Так само на законодавчому рівні не закріплений механізм призначення опікуна або представника для дитини, яка постраждала від торгівлі людьми, з моменту ідентифікації дитини органами влади, якщо особи, які несуть батьківську відповідальність, внаслідок конфлікту інтересів між ними та постраждалою дитиною, якщо вони не можуть забезпечити найкращі інтереси дитини та/або представляти її інтереси. Так само на законодавчому рівні не закріплений механізм реалізації права на інформацію у розумінні ст. 4 Рамкового рішення Ради Європи від 15 березня 2001 року про становище потерпілих у кримінальному процесі²⁹.

29. На законодавчому рівні відсутній інструмент індивідуальної оцінки найкращих інтересів дитини для оцінки допомоги та підтримки дитині, яка залишилась без супроводу дорослих, що враховує особисті та особливі обставини дитини, яка постраждала від торгівлі людьми.

Запобігання та протидія домашньому насильству щодо дитини

30. В Україні прийнято спеціальний Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”³⁰, який закріплює визначення “постраждала дитина” відповідно до якого дитина, яка постраждала від домашнього насильства - особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем)

²⁴ Закон України “Про протидію торгівлі людьми. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>

²⁵ Постанова КМУ № 585 “Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах”. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-n#Text>

²⁶ Наказ Мінсоцу “Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім’ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах”. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0943-18#Text>

²⁷ Постанова КМУ “Питання діяльності органів опіки та піклування, пов’язаної із захистом прав дитини”. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>

²⁸ Закон України “Про безоплатну правничу допомогу”. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

²⁹ Рамкове рішення Ради Європи від 15 березня 2001 року про становище потерпілих у кримінальному процесі. Електронний ресурс: https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_framw/2001/220/oj/eng

³⁰ Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

такого насильства. Позитивним є те, що на законодавчому рівні діти-свідки домашнього насильства так само перебувають у фокусі уваги.

31. За вчинення домашнього насильства передбачена адміністративна або кримінальна відповідальність. Так само, в інтересах дитини поліцією може бути винесений терміновий заборонний припис до 10 діб, або прийнято рішення судом про винесення обмежувального припису строком до 6 місяців³¹.

32. Факт перебування дитини у ситуації домашнього насильства є однією зі складних життєвих обставин, тому у випадку виявлення такої дитини їй надається соціальний захист відповідно до Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах³², у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, яким передбачено інформування про виявлену дитину до служби у справах дітей та органу Національної поліції. Взаємодію дотичних суб'єктів регламентовано Порядком взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі³³.

33. Серед проблемних питань щодо запобігання та протидії домашньому насильству щодо дітей можна зазначити, що в Україні відсутня оцінка індивідуальних потреб у захисті в рамках кримінального провадження або провадження про притягнення кривдника дитини до адміністративної відповідальності. Потерпілим дітям не забезпечується в обов'язковому порядку адвокат, який буде діяти в їх інтересах. Закон України "Про запобігання та протидію домашньому насильству"³⁴ закріплює, що питання надання допомоги дитині вирішується її батьками, а у випадку якщо батьки ухиляються від захисту прав дитини, допомога надається органом опіки та піклування. Водночас відсутні критерії того, що означає "ухилитися від захисту прав та інтересів дитини", тому у разі необхідності компетентні органи не завжди направляють постраждалих дітей до служб підтримки без попередньої згоди осіб, які несуть батьківську відповідальність.

34. Хоча Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству"³⁵ і передбачено створення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, залишаються проблемні питання щодо доступу до цього реєстру та конфіденційності використання персональної інформації щодо дитини. Так само, створення реєстру є декларативним, на практиці він не діє, а альтернативного способу обміну інформацією щодо випадку домашнього насильства для того, щоб оцінити найкращі інтереси дитини під час контакту дитини з правосуддям - не передбачені.

³¹ Так само.

³² Постанова КМУ № 585 "Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах". Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-n#Text>

³³ Постанова КМУ № 658 "Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі". Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text>

³⁴ Закон України "Про запобігання та протидію домашньому насильству". Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

³⁵ Так само.

III. Механізми *acquis* ЄС

Дотримання прав дитини будь-якого процесуального статусу в кримінальних провадженнях

35. Директива 2012/29/ЄС, що запроваджує мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів³⁶ наголошує на тому, держави-члени забезпечують, щоб потерпілі особи, у т.ч., потерпілі діти, отримували своєчасну та індивідуальну оцінку відповідно до національних процедур задля визначення конкретних потреб у захисті. Потерпілій дитині, крім заходів захисту, визначених ст. 23 (позавізуальний контакт з правопорушником під час допиту, участь у суді у режимі відеоконференції, уникнення питань, що стосуються приватного життя потерпілої, проведення судового розгляду без присутності громадськості) Директиви, має бути додатково гарантовано, що всі допити мають записуватись і ці допити у подальшому мають використовуватись, як докази, потерпіла дитина має право мати спеціального представника у випадку конфлікту інтересів зі своїми батьками та право на власного адвоката, який буде діяти в її інтересах.

36. Директива (ЄС) 2016/800 про процесуальні гарантії для дітей, які є підозрюваними або обвинуваченими у кримінальному провадженні³⁷ передбачає забезпечення дитині, без невинуватої затримки після позбавлення волі, під час затримання - право на безоплатного адвоката. Так само Директива зобов'язує надавати дитині в усній або письмовій формі інформацію про наступні права: інформування батьків, допомогу адвоката, захист приватного життя, супровід законним представником, правову допомогу, індивідуальну оцінку, медичний огляд, обмеження позбавлення волі та застосування альтернативних заходів, особисто з'являтися в суді, ефективні засоби правового захисту. Інформація про зазначені права так само має надаватися законному представнику дитини. Директива так само вимагає проведення індивідуальної оцінки, яка передбачає врахування особливих потреб щодо захисту, освіти, навчання та соціальної інтеграції. Так само, дитина, яку позбавлено волі, має проходити оцінку загального психічного та фізичного стану, що у подальшому буде враховано при визначенні того чи може дитина брати участь у допиті та інших слідчих (розшукових) діях.

37. Директива (ЄС) 2024/1385 Європейського Парламенту та Ради від 14 травня 2024 року щодо протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству³⁸ передбачає криміналізацію наступних протиправних дій, від яких може постраждати дитина: каліцтво жіночих статевих органів, поширення інтимних або оброблених матеріалів без згоди, кіберпереслідування, кібердомогання, кіберпідбурювання до насильства або ненависті. Директива так само передбачає як обтяжуючі обставини в рамках кримінального провадження - вчинення злочину щодо дитини та у присутності дитини, якщо потерпілою є

³⁶ Директива 2012/29/ЄС, що запроваджує мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів. Електронний ресурс: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj>

³⁷ Директива (ЄС) 2016/800 про процесуальні гарантії для дітей, які є підозрюваними або обвинуваченими у кримінальному провадженні. Електронний ресурс: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/800/oj>

³⁸ Директива (ЄС) 2024/1385 Європейського Парламенту та Ради від 14 травня 2024 року щодо протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству. Електронний ресурс: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024L1385&qid=1742941358797>

дитина, строк давності за вчинення каліцтва жіночих статевих органів має починатися не раніше, ніж після досягнення потерпілою особою 18 років.

38. Щодо обтяжуючих обставин, *Директива 2011/93/ЄС Європейського парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року про боротьбу з сексуальним насильством і сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією*³⁹ передбачає наступні обтяжуючі обставини:

- a) правопорушення було вчинено проти дитини в особливо вразливому становищі, наприклад, дитини з розумовими або фізичними вадами, яка перебуває в ситуації залежності або в стані фізичної або розумової недієздатності;
- b) правопорушення було вчинено членом сім'ї дитини, особою, яка спільно проживає з дитиною, або особою, яка зловживала визнаним становищем довіри чи влади;
- c) правопорушення було вчинено кількома особами, які діяли спільно;
- d) правопорушення було вчинено в рамках злочинної організації;
- e) правопорушник раніше був засуджений за злочини такого ж характеру;
- f) правопорушник навмисно чи з необережності поставив під загрозу життя дитини; або
- g) правопорушення включало серйозне насильство або завдало серйозної шкоди дитині.

Дотримання прав дитини в цивільних, адміністративних та сімейних справах

39. *Резолюція Європейського Парламенту від 5 квітня 2022 року про захист прав дитини в цивільному, адміністративному та сімейному судочинстві (2021/2060(INI))*⁴⁰ закликає держави-члени забезпечити, щоб у всіх провадженнях, що стосуються добробуту дитини та її подальшого життя, права дитини поважалися, гарантувалися та здійснювалися в повному обсязі, а найкращі інтереси дитини мали найвищий пріоритет і належним чином враховувалися та послідовно застосовувалися в усіх діях державних установ, особливо в судових провадженнях, що мають прямий чи опосередкований вплив на дітей.

40. Резолюція наголошує, що національне законодавство має містити норми що дозволяють дитині ефективно користуватись своїми правами незалежно від своїх батьків, у зв'язку з цим має бути забезпечений доступ до безоплатної, фінансованої державою, високоякісної правничої допомоги та представництва для дітей, залучених до цивільних, адміністративних та сімейних спорів, у тому числі транскордонного характеру, у випадках, коли батьки не виконують у повному обсязі батьківські обов'язки або коли є підозра, що їхні інтереси можуть суперечити найкращим інтересам дитини.

³⁹ Директива 2011/93/ЄС Європейського парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року про боротьбу з сексуальним насильством і сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією. Електронний ресурс: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/93/oj/eng>

⁴⁰ Резолюція Європейського Парламенту від 5 квітня 2022 року про захист прав дитини в цивільному, адміністративному та сімейному судочинстві (2021/2060(INI)). Електронний ресурс: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022IP0104&from=EN>

41. Крім цього, Резолюція враховує, що заслуховування дитини у сімейних справах, де є підозра на домашнє або сімейне насильство або "насильство, свідком якого вона стала", проводилося у присутності кваліфікованих фахівців, лікарів або психологів, у тому числі фахівців з дитячої нейропсихіатрії, щоб не поглиблювати травму дитини та не зробити її ще більш віктимною. Діти повинні бути поінформовані на кожному етапі процедури у спосіб, який вони можуть повністю зрозуміти, і, зокрема, що рішення, прийняте органом влади, має бути роз'яснене дитині спеціально підготовленим фахівцем у спосіб, що відповідає віку, зрілості та мовним навичкам дитини. Так само, мають бути створені легкодоступні, високоякісні, персоналізовані, безоплатні та фінансовані державою консультативні послуги та послуги з підтримки дітей - як у суді, так і поза ним - для забезпечення, за необхідності, підтримки кваліфікованих фахівців, таких як лікарі, психологи, кваліфіковані фахівці з дитячої нейропсихіатрії, соціальні працівники та спеціалісти з догляду за дітьми, з метою надання дитині найкращої підтримки на всіх стадіях судового провадження; забезпечено функціонування судів у справах сім'ї та дітей; запроваджена служба досудової медіації з метою надання зацікавленим батькам і дітям всієї необхідної інформації про проведення медіації та її можливі витрати й переваги, зокрема, для самих дітей, їхніх прав і благополуччя. Так само важливо передбачити прості, швидкі та доступні правила, щоб зробити угоди між батьками, досягнуті за допомогою медіації, юридично обов'язковими й такими, що підлягають примусовому виконанню.

42. Для забезпечення застосування уніфікованих правил юрисдикції для розірвання шлюбу, розлучення та анулювання шлюбу, а також для спорів про батьківську відповідальність з міжнародним елементом важливо враховувати положення *Регламенту Ради (ЄС) 2019/1111 від 25 червня 2019 року про юрисдикцію, визнання та виконання рішень у шлюбних справах і питаннях батьківської відповідальності, а також про міжнародне викрадення дітей*⁴¹. З цією метою має бути визначений центральний орган влади, який буде надавати допомогу у застосування Регламенту.

Надання підтримки дитині, яка розлучена з сім'єю та потребує додаткового захисту

43. Вирішуючи питання про надання притулку в різних країнах, важливо враховувати положення *Регламенту Ради (ЄС) № 604/2013 про встановлення критеріїв та механізмів для визначення держави-члена, відповідальної за розгляд заяви про міжнародний захист, поданої в одній із держав-членів громадянином третьої країни або особою без громадянства*⁴². В контексті захисту прав та інтересів дитини важливо імплементувати в національне законодавство положення ст. 6 Регламенту, які передбачають застосування принципу найкращих інтересів дитини та оцінки його відповідно до факторів, які зазначені у частині 3 статті 6 Регламенту. Так само важливо

⁴¹ Регламент Ради (ЄС) 2019/1111 від 25 червня 2019 року про юрисдикцію, визнання та виконання рішень у шлюбних справах і питаннях батьківської відповідальності, а також про міжнародне викрадення дітей. Електронний ресурс: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019R1111>

⁴² Регламент Ради (ЄС) № 604/2013 про встановлення критеріїв та механізмів для визначення держави-члена, відповідальної за розгляд заяви про міжнародний захист, поданої в одній із держав-членів громадянином третьої країни або особою без громадянства. Електронний ресурс: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013R0604>

забезпечити належну підготовку фахівців щодо конкретних потреб фахівців, які працюють з дітьми, розробити спеціальну брошуру для дітей без супроводу. Так само важливо передбачити використання стандартної форми для обміну відповідною інформацією між державами-членами ЄС.

Захист дитини від сексуального насильства (у тому числі в Інтернеті), захист від сексуальної експлуатації та дитячої порнографії

44. Директива 2011/93/ЄС Європейського парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року про боротьбу з сексуальним насильством і сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією⁴³ містить важливі положення, які захищають права дітей, які постраждали від сексуального насильства та експлуатації та які не відповідають національному законодавству. Зокрема: визначення що таке “дитяча проституція” та “дитяча порнографія”, криміналізує злочини щодо сексуального насильства (ст. 3), сексуальної експлуатації (ст. 4), встановлює положення щодо дискваліфікації внаслідок судимості (ст. 10), вилучення та конфіскації (ст. 11), відповідальності юридичних осіб (ст. 12,13), не притягнення до відповідальності або не застосування покарання до потерпілого (ст. 14), розслідування та притягнення до відповідальності (ст. 16), допомога та підтримка потерпілих (19), захист потерпілих дітей у кримінальному провадженні (ст. 20), заходи для запобігання рекламування можливостей насильства та дитячого секс-туризму (ст. 21), програми або заходи профілактичного втручання (ст. 22), профілактика та профілактичні програми або заходи на добровільній основі під час або після кримінального провадження (ст. ст. 23, 24).

45. Регламент (ЄС) 2022/2065 Європейського Парламенту і Ради від 19 жовтня 2022 року про єдиний ринок цифрових послуг та внесення змін до Директиви 2000/31/ЄС⁴⁴ так само регулює питання захисту прав та інтересів дитини. Зокрема, ст. 34 (оцінка ризиків) говорить про те, що постачальники дуже великих онлайн-платформ і дуже великих онлайн-пошукових систем повинні старанно виявляти, аналізувати та оцінювати будь-які системні ризики в Союзі, що впливають з дизайну або функціонування їхніх послуг і пов'язаних з ними систем, у тому числі алгоритмічних систем, або з використання їхніх послуг. [...] Під час проведення оцінки ризиків провайдери дуже великих онлайн-платформ та дуже великих онлайн-пошукових систем повинні враховувати, зокрема, чи впливають наступні фактори на будь-який із системних ризиків, зазначених у пункті 1, і якщо так, то яким чином: [...] будь-які фактичні або передбачувані негативні наслідки для здійснення основоположних прав, зокрема основоположних прав на людську гідність, [...] на повагу до прав дитини, закріплену в статті 24 Хартії, [...]. Відповідно до ст. 35 (мінімізація ризиків), постачальники дуже великих онлайн-платформ і дуже великих онлайн-пошукових систем повинні вживати розумних, пропорційних та ефективних заходів щодо зменшення ризиків, адаптованих до конкретних системних ризиків, визначених відповідно до статті 34, з

⁴³ Директива 2011/93/ЄС Європейського парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року про боротьбу з сексуальним насильством і сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією. Електронний ресурс: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/93/oj/eng>

⁴⁴ Регламент (ЄС) 2022/2065 Європейського Парламенту і Ради від 19 жовтня 2022 року про єдиний ринок цифрових послуг та внесення змін до Директиви 2000/31/ЄС. Електронний ресурс: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022R2065>

особливою увагою до впливу таких заходів на основоположні права. Такі заходи можуть включати, де це доречно, наступне: [...] вжиття цілеспрямованих заходів для захисту прав дитини, включаючи інструменти перевірки віку та батьківського контролю, інструменти, спрямовані на те, щоб допомогти неповнолітнім сигналізувати про зловживання або отримати підтримку, залежно від ситуації; [...].

46. Регламент Ради (ЄС) 2021/1232 про тимчасовий відступ від певних положень Директиви 2002/58/ЄС щодо використання технологій постачальниками незалежних від номера послуг міжособистісного зв'язку для обробки персональних та інших даних з метою боротьби з сексуальним насильством над дітьми в Інтернеті⁴⁵, встановлює правила щодо виявлення сексуального насильства щодо дітей в Інтернеті та повідомлення про це до відповідних служб, а також правила для видалення матеріалів сексуального насильства щодо дітей в Інтернеті.

Запобігання та протидія торгівлі людьми (у тому числі щодо дитини)

47. Директива 2011/36/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 5 квітня 2011 року про запобігання та боротьбу з торгівлею людьми та захист потерпілих⁴⁶ встановлює загальні положення щодо заходів допомоги, підтримки та захисту дитини, яка постраждала від торгівлі людьми. Зокрема, така допомога включає призначення опікуна або представника для дитини, яка постраждала від торгівлі людьми, з моменту ідентифікації дитини органами влади, якщо особи, які несуть батьківську відповідальність, внаслідок конфлікту інтересів між ними та дитиною-жертвою, не можуть забезпечити найкращі інтереси дитини та/або представляти її інтереси, доступ дитини до освіти. Директива робить посилання на ст. 4 Рамкового рішення Ради Європи від 15 березня 2001 року про становище потерпілих у кримінальному процесі, яке гарантує право на надання інформації щонайменше про наступне: (a) тип служб або організацій, до яких вони можуть звернутися за підтримкою; (b) тип підтримки, яку вони можуть отримати; (c) де і як вони можуть повідомити про правопорушення; (d) процедури, які слідує за таким повідомленням, та їхню роль у зв'язку з цими процедурами; (e) як і за яких умов вони можуть отримати захист; (f) в якому обсязі та на яких умовах вони мають доступ до (i) юридичної консультації або (ii) правової допомоги, або (iii) до будь-якого іншого виду консультацій, якщо у випадках, передбачених пунктами (i) і (ii), вони мають право на її отримання; (g) вимоги для того, щоб вони мали право на компенсацію; (h) якщо вони проживають в іншій державі, будь-які спеціальні заходи, доступні для них з метою захисту їхніх інтересів. Потерпілі, які висловили відповідне бажання, мають бути проінформовані про (a) результати розгляду їхньої скарги (b) відповідні фактори, що дозволяють їм, у разі притягнення до кримінальної відповідальності, знати про хід кримінального провадження щодо особи, яка переслідується за злочини, що стосуються їх, за винятком виняткових

⁴⁵ Регламент Ради (ЄС) 2021/1232 про тимчасовий відступ від певних положень Директиви 2002/58/ЄС щодо використання технологій постачальниками незалежних від номера послуг міжособистісного зв'язку для обробки персональних та інших даних з метою боротьби з сексуальним насильством над дітьми в Інтернеті. Електронний ресурс: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021R1232>

⁴⁶ Директива 2011/36/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 5 квітня 2011 року про запобігання та боротьбу з торгівлею людьми та захист потерпілих. Електронний ресурс: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32011L0036>

випадків, коли це може негативно вплинути на належний розгляд справи; (с) вирок суду. У випадках, коли може існувати небезпека для потерпілих, при звільненні особи, яка переслідується або засуджена за правопорушення, могло бути прийняте рішення про повідомлення потерпілого, якщо це необхідно. Щодо дітей, які постраждали від торгівлі людьми та залишилися без супроводу має бути проведена індивідуальна оцінка їх найкращих інтересів.

48. Директива закріплює особливості допиту дитини, постраждалої від торгівлі людьми, а саме: (а) допит потерпілої дитини має відбуватися без невинуватої затримки після того, як про факти було повідомлено компетентним органам; (b) допит потерпілої дитини має проводитись, за необхідності, у приміщеннях, призначених або пристосованих для цієї мети; (с) допит потерпілої дитини має проводитись, за необхідності, фахівцями або за допомогою фахівців, які пройшли відповідну підготовку для цієї мети; (d) одні й ті самі особи, якщо це можливо та доцільно, проводили всі допити потерпілої дитини; (е) кількість допитів була максимально обмеженою, а допити проводилися лише тоді, коли це є суворо необхідним для цілей кримінального розслідування та судового розгляду; (f) потерпілу дитину може супроводжувати представник або, у відповідних випадках, дорослий за вибором дитини, якщо тільки щодо цієї особи не було прийнято вмотивованого рішення про протилежне. Директива закріплює, що обов'язково має бути здійснений відеозапис допиту дитини й такий відеозапис має сприйматись в суді, як доказ. Так само така категорія справ, де є дитина, постраждала від торгівлі людьми має в обов'язковому порядку проводити у закритому судовому засіданні.

Запобігання та протидія домашньому насильству щодо дитини

49. Директива (ЄС) 2024/1385 Європейського Парламенту та Ради від 14 травня 2024 року щодо протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству⁴⁷ встановлює мінімальні правила щодо, зокрема права постраждалих дітей від усіх форм домашнього насильства до, під час та протягом відповідного часу після кримінального провадження, а так само містить положення щодо захисту і підтримки постраждалих, профілактики та раннього втручання. Зокрема, Директива захищає як дітей, які зазнали безпосередньо домашнього насильства або стали його свідками, так і дітей, які є на утриманні дорослої особи, яка зазнала домашнього насильства. Так само, Директива закріплює зобов'язання імплементувати у своє національне законодавство проведення індивідуальної оцінки для визначення індивідуальних потреб у захисті під час першого контакту з компетентними органами або якомога швидше після нього. Відповідне оцінювання має проводитись коли це доцільно і за потреби у співпраці з усіма відповідними компетентними органами. Індивідуальна оцінка повинна зосереджуватись на ризику, який походить від правопорушника або підозрюваного. Цей ризик може включати будь-що з наступного:

- а) ризик повторного насильства;
- б) ризик тілесних або психологічних ушкоджень;

⁴⁷ Директива (ЄС) 2024/1385 Європейського Парламенту та Ради від 14 травня 2024 року щодо протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству. Електронний ресурс: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024L1385&qid=1742941358797>

- c) можливе використання зброї та доступ до неї;
- d) факт проживання правопорушника/ці або підозрюваного/ої разом з постраждалою особою;
- e) зловживання наркотиками або алкоголем правопорушником/цею або підозрюваним/ою;
- f) жорстоке поводження з дитиною;
- g) проблеми психічного здоров'я; або
- h) поведінка переслідування.

50. Індивідуальна оцінка повинна враховувати індивідуальні обставини постраждалої особи, включно з тим, чи зазнає постраждала особа дискримінації за ознакою статі та будь-якою іншою ознакою або ознаками дискримінації.

51. Важливим є питання забезпечення безпеки постраждалих дітей. Відповідно до Директиви має бути забезпечено, щоб відповідні компетентні органи мали доступ до інформації стосовно насильств участю дитини наскільки це необхідно для того, щоб цю інформацію можна було взяти до уваги під час оцінки оптимальних інтересів дитини в рамках цивільного судового процесу щодо такої дитини. Так само має бути передбачено створення та підтримка безпечних місць, де можливий надійний (захищений) контакт між дитиною та особою, яка виконує батьківські обов'язки, або особою, що вчинила чи підозрюється у вчиненні насильства щодо жінок або домашнього насильства, за умови, що ця особа має право на контакт. У відповідних випадках держави-члени повинні забезпечити нагляд кваліфікованими спеціалістами, з урахуванням найкращих інтересів дитини.

IV. Висновки та рекомендації

Загальні висновки

1. Україна досягла значних успіхів щодо імплементації національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів у сфері захисту прав дитини, але залишається потреба у продовженні імплементаційного процесу, який наразі має так само включати право ЄС.

2. Цей Policy paper фокусує свою увагу на наступних напрямках захисту прав дитини: дотримання прав дитини будь-якого процесуального статусу у кримінальних провадженнях, в цивільних, адміністративних та сімейних справах, надання підтримки дитині, яка розлучена з сім'єю та потребує додаткового захисту, захист дитини від сексуального насильства (у тому числі в Інтернеті), сексуальної експлуатації та дитячої порнографії, запобігання та протидії торгівлі людьми (у тому числі щодо дитини) та домашньому насильству щодо дитини.

3. В Україні на національному рівні на жодне міністерство чи орган влади не покладено повноважень щодо формування та реалізації державної політики у сфері захисту прав дитини.

4. Ювенальна спеціалізація є фрагментарною. Фактично ювенальна спеціалізація закріплена для прокурорів (щодо дитини будь-якого процесуального статусу), суддів, слідчих та дізнавачів щодо дитини у конфлікті з законом, в деяких судах за суддями закріплена спеціалізація розгляду справ у сімейних спорах за участі дитини. Водночас відсутність закріпленої єдиної ювенальної спеціалізації фахівців, які працюють з дітьми на законодавчому рівні, призводить до браку підготовки відповідних фахівців. Відсутність закріпленої на національному рівні спеціалізації суддів у справах дітей та сім'ї ускладнює розгляд цивільних проваджень з урахуванням стандартів правосуддя, дружнього до дитини.

5. Навчання, яке проходять різні фахівці, не враховує міжвідомчий та міждисциплінарний підхід.

6. Не дивлячись на те, що в Україні закріплено, що кожна дитина має право на безоплатну вторинну правничу допомогу, що включає право на безоплатного адвоката, для деяких категорій дітей доступ до адвоката є ускладненим: щодо дітей-потерпілих та свідків від кримінального або адміністративного правопорушення, дітей, яких затримано, дітей, які мають контакт із системою правосуддя в рамках цивільного провадження або адміністративного судочинства не передбачено обов'язкове залучення адвоката, який буде представляти їх інтереси.

7. Проблемним є питання фіксації допитів дитини: відсутність обов'язкової вимоги в Кримінальному процесуальному кодексі України та Кодексі України про адміністративні правопорушення щодо здійснення відеофіксації допиту має свої негативні наслідки - неналежний збір доказів, травмування дитини через необхідність повторних допитів.

8. Процесуальним законодавством, особливо в цивільних провадженнях, провадженнях про адміністративне судочинство, провадженнях про притягнення осіб до адміністративної відповідальності не містять норм щодо заслуховування дитини з

урахуванням дружньої обстановки, віку та зрілості дитини, поваги до дитини, найкращих інтересів дитини, уникнення стресу. Законодавством не передбачено залучення кваліфікованого фахівця під час з'ясування думки дитини, особливо у справах, де є домашнє насильство, що дозволить мінімізувати шкоду для дитини. Закріплені норми не враховують стандарти щодо допиту дитини, які передбачені Директивою 2011/36/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 5 квітня 2011 року про запобігання та боротьбу з торгівлею людьми та захист потерпілих та Директивою 2012/29/ЄС, що запроваджує мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів.

9. Відсутність обов'язкової вимоги щодо проведення індивідуальної оцінки потерпілої дитини для визначення конкретних потреб у захисті в рамках кримінального провадження та індивідуальної оцінки дитини у конфлікті з законом, що забезпечує врахування особливих потреб дитини щодо захисту, освіти, навчання та соціальної інтеграції, призводить до несистемного підходу щодо забезпечення прав та потреб дитини, яка має контакт із системою правосуддя в рамках кримінального провадження.

10. Процесуальне законодавство не містить окремих положень, які б зобов'язували уповноважених фахівців реалізовувати право дитини на інформацію про її права та гарантії під час її контакту із системою правосуддя, можливості доступу до правосуддя, процедури оскарження рішень, які приймаються щодо дитини. Непоодинокими залишаються випадки формального роз'яснення прав дитини. Це впливає на порушення принципу ефективної участі дитини в рамках кримінального провадження та у цілому є значним бар'єром доступу дитини до правосуддя.

11. Актуальним є питання прийняття нового Кодексу України про адміністративні правопорушення, оскільки кодекс в діючій редакції не враховує права та інтереси як дітей, які постраждали від адміністративних правопорушень, так і дітей, які їх скоїли.

12. В Україні створена система соціального захисту дитини не передбачає надання підтримки дитині під час її участі/контакту із системою правосуддя.

13. Не дивлячись на поступове реформування застосування медіації в Україні, прийняття спеціального закону, є потреба у створенні досудової служби медіації. Так само проблемними питаннями на практиці залишаються: виконання медіаційної угоди у примусовому порядку, зупинення строку позовної давності у разі укладання медіаційної угоди.

14. Задвоєння повноважень органів опіки та піклування й суду щодо розгляду деяких категорій сімейних справ за участі дитини призводить до тривалого розгляду конкретного питання щодо дитини та прийняття рішення в її інтересах. Так само у країнах ЄС питання встановлення батьківської відповідальності встановлюється на підставі рішення суду, що передбачає визнання та виконання таких рішень судів без додаткового спеціального провадження. Виконання рішення органу опіки та піклування щодо батьківської відповідальності в країнах ЄС може мати свої складнощі.

15. Щодо захисту прав та інтересів дитини, яка розлучена із сім'єю та потребує тимчасового захисту, законодавство не містить положень, що при прийнятті рішення в інтересах такої дитини мають враховуватись її найкращі інтереси та наступні фактори: (а) можливість возз'єднання сім'ї; (б) благополуччя та соціальний розвиток дитини; (с) міркування щодо безпеки, зокрема, якщо існує ризик того, що неповнолітній стане жертвою торгівлі людьми (d) врахування поглядів дитини відповідно до віку та зрілості.

16. Національним законодавством не закріплені такі поняття “дитяча проституція” та “порнографічна діяльність”. Це створює бар’єри щодо захисту дитини, яка постраждала від сексуального насильства. Так само дітей у віці 16-18 років притягують до адміністративної відповідальності за зайняття проституцією, тобто їх ідентифікують, як порушників, а не як постраждалих, що унеможливує надання їм належного захисту та підтримки.

17. У цілому, диспозиція та санкції злочинів сексуального характеру щодо дитини, перелік яких міститься в Кримінальному кодексі України, не узгоджується з визначеннями та рекомендаціями щодо санкцій, які зазначені в Директиві 2011/93/ЄС Європейського парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року про боротьбу з сексуальним насильством і сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією.

18. На законодавчому рівні не криміналізовано наступні протиправні дії, від яких може постраждати дитина: “каліцтво жіночих статевих органів”, “поширення інтимних або оброблених матеріалів без згоди”, “кіберпереслідування”, “кібердомогання”, “кіберпідбурювання до насильства або ненависті”.

19. Стаття 67 Кримінального кодексу України, серед обтяжуючих обставин не містить наступні обтяжуючі обставини: “правопорушник навмисно чи з необережності поставив під загрозу життя дитини”; “правопорушення включало серйозне насильство або завдало серйозної шкоди дитині”, що передбачені Директивою 2011/93/ЄС Європейського парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року про боротьбу з сексуальним насильством і сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією.

20. Закон України "Про цифровий контент та цифрові послуги" не містить жодної норми, яка захищала б права та інтереси дитини, яка постраждала від доступу та перегляду шкідливого контенту. Українським законодавством не визначено, як провайдери мають блокувати та видаляти сайти, які містять контент сексуального насильства щодо дитини та яким чином державні органи здійснюють контроль за цим процесом. У цілому, на національному рівні відсутній орган виконавчої влади, відповідальний за формування та реалізацію державної політики у сфері забезпечення цифрової безпеки дітей.

21. На законодавчому рівні не закріплений механізм призначення опікуна або представника для дитини, яка постраждала від торгівлі людьми, з моменту ідентифікації дитини органами влади, якщо особи, які несуть батьківську відповідальність, внаслідок конфлікту інтересів між ними та постраждалою дитиною, якщо вони не можуть забезпечити найкращі інтереси дитини та/або представляти її інтереси. Так само на законодавчому рівні не закріплений механізм реалізації права дитини на інформацію у розумінні ст. 4 Рамкового рішення Ради Європи від 15 березня 2001 року про становище потерпілих у кримінальному процесі. Національне законодавство не визначає механізм щодо надання дитині, яка постраждала від торгівлі людьми доступу до освіти.

22. На законодавчому рівні відсутній інструмент індивідуальної оцінки найкращих інтересів дитини для оцінки допомоги та підтримки дитині, яка залишилась без супроводу дорослих, що враховує особисті та особливі обставини дитини, яка постраждала від торгівлі людьми.

23. Кримінальний процесуальний кодекс України та Кодекс України про адміністративні правопорушення не містять окремих статей щодо прав постраждалих дітей від усіх форм домашнього насильства до, під час та після розгляду справи.

24. У справах, пов'язаних з домашнім насильством на законодавчому рівні відсутні норми, які б закріплювали проведення індивідуальної оцінки потреб постраждалої особи від домашнього насильства відповідно до вимог Директиви (ЄС) 2024/1385 Європейського Парламенту та Ради від 14 травня 2024 року щодо протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству.

25. В Україні передбачено створення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Водночас такий реєстр не діє на практиці. Альтернативні способи обміну інформацією щодо випадку домашнього насильства щодо дитини з метою здійснення оцінки її найкращих інтересів під час контакту з правосуддям - не передбачені.

26. В Україні не створені безпечні місця, де можливий надійний (захищений) контакт між дитиною та особою, яка виконує батьківські обов'язки, або особою, що вчинила чи підозрюється у вчиненні насильства щодо жінок або домашнього насильства, за умови, що ця особа має право на контакт. Так само, відсутні спеціально-підготовлені фахівці, які могли б забезпечити нагляд під час таких зустрічей з урахуванням найкращих інтересів дитини.

Рекомендації

Кабінету Міністрів України:

- 1) Визначити на рівні центральних органів виконавчої влади орган (органи) на який (які) покладатиметься повноваження щодо формування та реалізації державної політики у сфері захисту прав дитини.
- 2) Визначити на рівні центральних органів виконавчої влади орган (органи) на який (які) покладатиметься повноваження щодо формування та реалізацію державної політики у сфері забезпечення цифрової безпеки дітей.
- 3) Опрацювати питання щодо внесення змін до законодавства щодо запровадження ювенальної спеціалізації для всіх фахівців, які мають контакт із дитиною в системі правосуддя, незалежно від процесуального статусу дитини та провадження. Зокрема, передбачити ювенальну спеціалізацію для: слідчих, дізнавачів, суддів, слідчих суддів, адвокатів, психологів.
- 4) Опрацювати питання щодо затвердження Єдиних стандартів підготовки фахівців у сфері правосуддя щодо дітей, передбачити їх обов'язкове врахування під час здійснення первинної підготовки та підвищення кваліфікації для фахівців, які мають контакт із дитиною в системі правосуддя.
- 5) Опрацювати питання щодо розробки та прийняття нового Кодексу України про адміністративні правопорушення, який би враховував права та інтереси як дітей, які постраждали від адміністративних правопорушень, так і дітей, які їх скоїли.
- 6) Опрацювати питання щодо врегулювання процесуального статусу психолога, який може бути залучений до будь-якого провадження, коли це є необхідним в інтересах дитини та внести відповідні зміни до процесуального законодавства.
- 7) Розробити та подати на розгляд до Верховної Ради України законопроект про внесення змін до Закону України "Про безоплатну правничу допомогу", Кримінального процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кодексу адміністративного судочинства України щодо забезпечення права дитини незалежно від її процесуального статусу та провадження на безоплатну вторинну правничу допомогу, що передбачає обов'язкове залучення адвоката в інтересах дитини, що надасть можливість для дитини ефективно користуватись своїми процесуальними правами та посилить її доступ до правосуддя.
- 8) Розробити та подати на розгляд до Верховної Ради України законопроект про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо обов'язкової відеофіксації допиту дитини та оцінки такого відеозапису, як доказу у справі, що мінімізує необхідність повторних допитів дитини, які є травмуючими для дитини.
- 9) Розробити та подати на розгляд до Верховної Ради України законопроект про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження проведення індивідуальної оцінки потерпілої дитини для визначення конкретних потреб у захисті в рамках кримінального провадження (на виконання вимог Директиви 2012/29/ЄС, що запроваджує мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів), індивідуальної оцінки дитини у конфлікті з законом (на виконання вимог Директиви (ЄС) 2016/800 про процесуальні гарантії для дітей, які є підозрюваними або

обвинуваченими у кримінальному провадженні) та індивідуальної оцінки у захисті для дитини, постраждалої від домашнього насильства (на виконання вимог Директиви (ЄС) 2024/1385 Європейського Парламенту та Ради від 14 травня 2024 року щодо протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству).

10) Опрацювати можливість внесення змін до процесуального законодавства окремих норм щодо заслуховування думки дитини з урахуванням дружньої обстановки, віку та зрілості дитини, поваги до дитини, найкращих інтересів дитини, уникнення стресу.

11) Опрацювати питання щодо створення досудової служби медіації, виконання медіаційної угоди у примусовому порядку, зупинення строку позовної давності у разі укладання медіаційної угоди, розробити відповідні зміни до законодавства.

12) Опрацювати питання щодо внесення змін до законодавства в частині уникнення дублювання функцій органами опіки та піклування та суду щодо деяких категорій справ щодо забезпечення права дитини на сім'ю.

13) Опрацювати можливість внесення змін до Кодексу України про адміністративну відповідальність щодо виключення статті, яка передбачає притягнення до адміністративної відповідальності дитину, яка займається проституцією.

14) Включити терміни “дитяча проституція” та “порнографічна діяльність” до національного законодавства України.

15) Розробити та подати на розгляд до Верховної Ради України законопроект щодо внесення змін до Кримінального кодексу України щодо узгодження диспозицій та санкцій статей, які передбачають кримінальну відповідальність за злочини сексуального характеру щодо дитини відповідно до вимог Директиви 2011/93/ЄС Європейського парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року про боротьбу з сексуальним насильством і сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією.

16) Розробити та подати на розгляд до Верховної Ради України законопроект щодо внесення змін до Кримінального кодексу України щодо криміналізації: “каліцтва жіночих статевих органів”, “поширення інтимних або оброблених матеріалів без згоди”, “кіберпереслідування”, “кібердомогання”, “кіберпідбурювання до насильства або ненависті”.

17) Розробити та подати на розгляд до Верховної Ради України законопроект щодо внесення змін до Кримінального кодексу України, зокрема до ст. 67 Кримінального кодексу України, де серед обтяжуючих обставин зазначити: “правопорушник навмисно чи з необережності поставив під загрозу життя дитини”; “правопорушення включало серйозне насильство або завдало серйозної шкоди дитині” (на виконання вимог Директиви 2011/93/ЄС Європейського парламенту та Ради від 13 грудня 2011 року про боротьбу з сексуальним насильством і сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією).

18) Розробити та подати на розгляд до Верховної Ради України законопроект щодо внесення змін до Закону України "Про цифровий контент та цифрові послуги", де передбачити захист прав та інтересів дитини, яка постраждала від доступу та перегляду шкідливого контенту.

19) Опрацювати можливість внесення змін до законодавства щодо розроблення механізму блокування провайдерами шкідливого контенту, можливості видалення та блокування сайтів, які містять контент сексуального насильства щодо дитини.

20) Опрацювати можливість забезпечення контролю органами державної влади за шкідливим контентом, опрацювати відповідні зміни до законодавства.

21) Опрацювати можливість внесення змін до законодавства щодо визначення механізму призначення опікуна або представника для дитини, яка постраждала від торгівлі людьми, з моменту ідентифікації дитини органами влади, якщо особи, які несуть батьківську відповідальність, внаслідок конфлікту інтересів між ними та постраждалою дитиною, якщо вони не можуть забезпечити найкращі інтереси дитини та/або представляти її інтереси.

22) Опрацювати можливість створення безпечних місць, де можливий надійний (захищений) контакт між дитиною та особою, яка виконує батьківські обов'язки, або особою, що вчинила чи підозрюється у вчиненні насильства щодо жінок або домашнього насильства, за умови, що ця особа має право на контакт з дитиною.

23) Забезпечити функціонування Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі.

Офісу Генерального прокурора, Національній поліції України, Міністерству внутрішніх справ:

1) Розробити та затвердити методичні рекомендації для слідчих, дізнавачів та прокурорів щодо надання дитині інформації про її права та гарантії під час її контакту із системою правосуддя, можливості доступу до правосуддя, процедури оскарження рішень, які приймаються щодо дитини.

2) Забезпечити підготовку слідчих, дізнавачів, прокурорів які мають контакт з дітьми, незалежно від їх процесуального статусу відповідно до Єдиних стандартів підготовки фахівців у сфері правосуддя щодо дітей, враховуючи міжвідомчий підхід.

Міністерству соціальної політики України, Державній службі України у справах дітей, Національній соціальній сервісній службі України:

1) Опрацювати можливість щодо створення системи соціальної підтримки дитини під час її контакту із системою правосуддя, розширити повноваження фахівців служб у справах дітей.

2) Опрацювати можливість розширення повноважень фахівців служб у справах дітей щодо забезпечення нагляду під час зустрічей дитини та особи, яка виконує батьківські обов'язки, або особою, що вчинила чи підозрюється у вчиненні насильства щодо жінок або домашнього насильства, за умови, що ця особа має право на контакт з дитиною, з урахуванням найкращих інтересів дитини. Провести відповідне навчання фахівців щодо цих аспектів.

3) Опрацювати можливість розробки інструменту індивідуальної оцінки найкращих інтересів дитини для оцінки надання допомоги та підтримки дитині, яка залишилась без супроводу дорослих, що враховує особисті та особливі обставини дитини, яка постраждала від торгівлі людьми.

4) Забезпечити підготовку фахівців служб у справах дітей, надавачів соціальних послуг, які мають контакт з дітьми відповідно до Єдиних стандартів підготовки фахівців у сфері правосуддя щодо дітей, враховуючи міжвідомчий підхід.

Державній міграційній службі України:

1) Розробити та затвердити методичні рекомендації для фахівців, які мають контакт з дітьми щодо визначення найкращих інтересів дитини при прийнятті фахівцями будь-яких рішень в інтересах дитини. Методичні рекомендації мають враховувати такі фактори, як:

- a. можливість возз'єднання сім'ї;
- b. благополуччя та соціальний розвиток дитини;
- c. міркування щодо безпеки, зокрема, якщо існує ризик того, що дитина стане жертвою торгівлі людьми;
- d. врахування поглядів дитини відповідно до віку та зрілості.

2) Забезпечити підготовку фахівців міграційних служб, які мають контакт з дітьми відповідно до Єдиних стандартів підготовки фахівців у сфері правосуддя щодо дітей, враховуючи міжвідомчий підхід.

Національній школі суддів України:

1) Розробити та затвердити методичні рекомендації для суддів, слідчих суддів щодо надання дитині інформації про її права та гарантії під час її контакту із системою правосуддя, можливості доступу до правосуддя, процедури оскарження рішень, які приймаються щодо дитини.

2) Забезпечити підготовку суддів, слідчих суддів які розглядають провадження за участі дітей незалежно від їх процесуального статусу відповідно до Єдиних стандартів підготовки фахівців у сфері правосуддя щодо дітей.

Координаційному центру надання правничої допомоги, Національній асоціації адвокатів України:

Опрацювати можливість виокремлення спеціалізації адвокатів в інтересах дитини. Забезпечити підготовку адвокатів відповідно до Єдиних стандартів підготовки фахівців у сфері правосуддя щодо дітей, враховуючи міждисциплінарний підхід.